

ЕТИКЕТНИЯТ ЕЗИК В ГОВОРА НА СЕЛО БОБОЩИЦА (РЕПУБЛИКА АЛБАНИЯ)

Миранда Бело
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”

В настоящия текст ще се опитаме да представим материал за народния етикет, свързан с благословиите и благопожеланията, събран лично от мен в с. Бобошица, Корчанско, Република Албания (среща се и като *Бобошчица*; алб. *Boboshticë*; рум. *Voboștița*; гръц. *Μπομποστήτσα*). Селото се намира на 8 км югоизточно от гр. Корча в подножието на планина Морава (Корчански регион, Югоизточна Албания). Въпреки, че родният ми град Елбасан е далече от Бобошица, селото ми беше известно още преди да започна да следвам българска филология в Югозападния университет в Благоевград, защото почти няма албанец, който да не е чувал за това село, известно с именитите бобошчени, които са оставили своите следи не само в албанската култура, но и в културите на други народи. Достатъчно е да споменем тук известния румънски поет, писател и драматург, академик на Румънската академия на науките и директор на Народния театър в Букурещ Виктор Евтимиу, който е родом от Бобошица. А по време на моето следване в България останах приятно изненадана, когато в лекционните курсове по българска диалектология срещнах името на Бобошица по повод нейния български говор, в който се откриват значителни следи от старобългарския назализъм. Сведения за българския говор на населението на Бобошица и за историята на селото ни дават много български и чуждестранни изследователи от миналия век и днес, като А. Мазон, Л. Милетич, А. Селищев, А. Десницкая, Б. Шклифов, А. Видоевски, Ст. Ристески, Л. Спасов, Дж. Юли, К. Щайнке, Е. Шрамек, П. Асенова, Л. Андонова, М. Courthiade, Г. Вайгант, Б. Гюзелев, И. Снегаров, Св. Елдьров, Н. Начи, П. Пепо, С. Дамко (Вж. Шклифов 1984; Видоевски 1981; Ристески 1993; Спасов 2001; Ylli 2004; Steinke, Ylli 2007; Šramek 1934; Елдьров 2000; Naçi 1923; Korça 1901; Courthiade, 1988; Dhamko 2010 и др.)

Според османски документи през 1431 г. Бобошица е имала 540 къщи и около 7000 жители. До 1960 г. преобладаващото население на селото е било българско. След това в селото започват да се настаняват власи, докато старото местно население започва да се изселва по градовете и постепенно да се асимилира. Днес Бобошица от село с преобладаващо българско население в миналото, се е превърнало във влашко село. Около 80% от семействата са власи, докато българите са останали много малко, а българският говор е жив благодарение на малцина възрастни хора, които го пазят с фанатизъм и заедно с него и спомена за тяхното българско минало. Освен като български, този говор често от носителите се нарича и езикът *кай нас* ,като нас‘ (от албанците се нарича *bullgarçe*). Българският или *кай нас* се говори в Бобошица, а още по-рядко в съседното на Бобошица село Дреновене или Дреново (на алб. *Drenovë/a*). Тези две села в продължение на дълги години са в контакт с албанци, гърци и власи и без никакъв контакт с друго българоговорящо население. В „Етнография на Македония“ Г. Вайганд пише, че тези две български села (Дреново и Бобошица) са останки от някогашната българска езикова област и образуват езиков остров, който няма връзка с онази българска езикова област, която се е простирила до Адриатическо море (Вайганд 1924: 63). Това неславянско обкръжение и съжителство на различни култури, религии и езици повлияват със сигурност върху българите от Бобошица. Тези обстоятелства са основният фактор и за

днешното състояние на народния етикет на населението от с. Бобошица, Албания. Надявам се, езиковият материал, който ще бъде представен тук, да представлява интерес и да бъде от полза за фолклористи, етнологии, езиковеди, културолози и други специалисти българисти и балканисти.

Материалът може да се диференцира в няколко групи: **поздрави, изказване на благодарност, запознаване и представяне, поднасяне на съчувствия при смърт и извинения, комплименти и похвали, благопожелания и благословии в народните говори.**

А. Поздрави

Те се изричат най-вече в знак на доброжелателност към партньора в общуването. В народния етикет на говора на Бобошица са се запазили до днес поздрави от стар тип, които още са в употреба и могат да се чуят от по-старите хора. В тези поздрави се крие и внимание към събеседника и негови близки хора, като се пита за всички членове от семейството.

Типове поздрави:

1. Поздрави при среща:

- *Здрáво! Шчо чíниш ,какво правиш‘? Ка ёси ,как си‘? Ка ёсте ,как сте‘? Дóбре еси/есте? (отговор: – Дóбре, сполáй ти!)*

- *Ка ёсти таткá ти, майкá ти, бракáта, сестръёте)? (отговор: – Дóбре, сполáй ти!)*

- *Дóбре дóйде ,добре дошъл‘! (отговор: – Дóбре те нáйдой ,добре заварил‘!)*

- *Дóбре úтро! Ка осúнайте ,как осъмнахте‘? (отговор: – Дóбре, вие ка осúнайте?)*

- *Дóбар ден! Ка ёси ,как си‘?*

- *Дóбре вéчер!*

- *Ка се стёмнайте ,как прекара деня до съмване‘?*

2. Поздрави при раздяла:

- (при изпращане) *Бáрай со здрáвйе ,оди със здраве‘! – Óди со здрáвье! Да и нáйдеши со здрáвье и дóбре тáмо! Кéлко кóсе да íмаш во главáта, тóлко добрíни да íмаш во фамíлье! Кáмен да фáтиши, злáтно и стрéбно да ти се стóри!*

- *Гóспу напред, ти по Гóспу!*

- *Лéсен пат!*

- *Прав да ти е пáто!*

- *Напрéжний пат ,на добър път; приятен път‘! (отговор: -Сполáй ти!)*

- *Óпет жа се видíме ,пак да се видим‘!*

- *Да се остáните со здрáвье ,останете със здраве‘!*

- *Сйей со здрáвйе!*

- *Да остáните со здрáвье и да ви нáйда со здрáвье!*

- *Жив и здрав!*

- *Дóбра ви ноиш ‘лека нощ; приятна ви вечер‘! (отговор: – По-дóбри и у вас ,по-добра да е и на вас‘!)*

- *Да се осунíте со здрáвйе ,да осъмнете със здраве‘!*

Б. Изказване на благодарност в говора на с. Бобошица

В народния етикет на с. Бобошица за израз на благодарност е широко застъпена думата *сполай* (*ти*) (от гръцки произход), която се среща в много други български говори. Общоприетата книжовна форма *благодаря* (*благодарам* в Р Македония) не е в употреба в с. Бобошица:

- *Добре дойде, сполай ти!*

В. Поднасяне на съчувствия при смърт и извинения

1. Поднасяне на съчувствия при смърт

В селото са запазени до днес ритуали, обичаи, песенни оплаквания, свързани с настъпването на човешката смърт. С това те почитат и достойно изпращат покойника, като съвсем искрено съчувстват на неговите близки.

- *Да му е лесно земата!*

- *Господ да го прости!*

- *Ди ви банде челята и све шо има*, да са живи децата и всичко, което има, което остава на този свят! – *Да ви банде свички*, да са живи всички!

- *За радост и бракови*, да ви идваме за хубави неща и за сватби!

В двете последни форми освен съчувствие, характерно при такива случаи, се долавя и някакво пожелание и надежда за това, че животът продължава. Последното се казва на третия ден след смъртта. Такива форми (като последните) не се срещат на територията на днешна България, но са много характерни за албанците (алб.: *Të rroni e ta kujtoni. Ti rrojñë fëmijët dhe të gjithë ç'ka! Për të mira dhe gëzime ju ardhshim, për dasma!*) и за българите от Албания. В тях може да се допусне албанско влияние и калкиране на форми от този език.

2. Поднасяне на извинения

Най-често използваните изрази за поднасяне на извинения в говора са:

- *Простен'е!* – *Да ме простиш!*

Г. Complimenti и похвали

- *Да ти се здраве и живе рамената!*

- *Златне раце!*

- *Златна уста!*

- *Госпу здравие да ти дай!*

- *Да ти йеди устата мед!*

- *Амин! Зборот твой на уво Госпуюму!*

Д. Благопожелания и благословии

М. Арнаудов във „Вековно наследство. Българско народно поетическо творчество” отделя значимо място и на българските благопожелания и благословии. Нуждите и желанията, разочарованията и илюзиите, страховете и надеждите, тъгата и радостта, плачът и смехът са наложили своя ясен и характерен печат върху тези ту по-кратки, ту по-дължки словесни произведения, изтръгнати от гълбините на душата. По разни поводи, при всеки особен случай човекът от народа има повод да изкаже своето пожелание на срещнатия, на посетения, на дошлия при него (Арнаудов 1996).

Благопожеланията и благословиите можем да ги диференцираме в няколко групи:

1. Трудови (при работа на нивата и отглеждане на животни)

При среща с човек, който върши някоя трудова дейност пожеланието е:

- *На прежнати работа* ,приятна работа; лесна работа‘! (*отговор: – Добре дойде, сполай ти!* ,добре дошъл, благодаря ти‘).

1.1. Оран, сеитба, жътва / оренйе, посенйе, жненйе

- *Напрежнати работа!*

- *Арлия, лесна работа!*

- *Лесно оренйе!*

- *Лесно копанье!*

- *Лесно жненйе!*

- *Ай со много берекет! Со амбарити пално!*

- *Да го яжйте / ядйте со здравье! Да го яжйте со приятели!*

- *Погаче да прайте* ,обредни питки (за сватби, кръщенета) да прайте‘! *За бракови и кръстенье!*

Когато не вали, се прави *дордолец* (алб. *dordolec*; в други бълг. говори в Албания названието е *дудуле*). Ритуалът се извършва само от мъже, а в *дордолец* се преобразява обикновено беден човек. Върху дрехите му слагат листа. Обикаля селото от врата на врата и го поливат с вода. Пеят и песен, която е на албански: *Рона, рона пеперона/ бйеръ ши нь арат тона...*

Когато зимата е сурова, с много сняг и хората не могат да излизат навън да работят, те се събират около огъня и пеят: *Николица варварица / дека да си, дома да си.*

1.2 Свързани с домашните животни

- *Да ти се порасте и да ви чине много, много!*

- *Госпу да ти брани правдата!*

- *Да ни се напални катот со правде!*

1.3 Зарязване на лозата / режёнйъ

-*Каче со вино да напалниш (Ттифуничина, пийеничина)!*

2.Ритуални (възрастови)

Ритуалните са свързани с важни и щастливи моменти от селския живот: с годеча, сватбата и създаване на потомство, които са от най-важните обреди в селския живот. Тази весела обстановка дава повод да се изричат много благопожелания и благословии за здраве и хубав вечен живот.

2.1. Раждане и кръщене

- *Да ти банди детьето / чупата!*

- *Сполай Богу ишо куртулиса* ,да благодарим на Бога, че се спаси (за родилката)‘!

- *Да ви йе жйво детьето / чупата! Са здравье и са жйвот, со татка и со майка!*

- *Да е жив, да е здрав и 100 године!*

- *Да се порасте со майка и со татка!*

- *Да се порасте умен и масен* ,да порасне умен и красив‘!

- *Да е со здравье!*

- *Да се чиниш йунак кай жельэзо!* – Желязото като символ на силата. И парата, която се оставя при новороденото винаги трябва да е метална. За добро е и, когато чуеш новина за новородено в ръката по случайност да държиш нещо метално. Металната пара се поставя и на различни предмети или на добитък за здраве и да бъдат плодородни.

- *Да си го радваш имъето!* – ‘при кръщаване или за имен ден’

- *Да си го керд’осаи имъето!* – ‘при кръщаване или за имен ден’

- *Да остариш и да побъелиш!*

- *Да влезииш и стар!* – Когато влиза новородено за пръв път в някоя къща, по стар обичай се намазва с брашно по лицето и челото и се казва: – *Да влезииш и стар* ‘да идваш и по много години и, когато остарееш’.

- *Да се сториш добар!*

- *Да учиш во даскала* ‘да учиш в училище’!

- *Да се чиниш кай татка ти!*

- *Алал млékото шо пиеш от майка ти!*

- *Дай ми златно!* – при смаяна на млечните зъби при малките деца старият зъб се хвърля на покрива и се казват по-горните думи.

- *Да ти ижлъэзи замбо златен!*

2.2. Годеж / руньесенье

- *Да се керд’осе* ‘честит годеж’!

- *Да се жи́ви!* *Со долг живот!*

- *Да се итíте мно́гу* ‘да се обичате много’!

- *Да имеш мiлост за майка и за татка!*

2.3. Сватбени/брако

- *Да се керд’осе!*

- *Да ви се керд’оса детьето (чупата)!* – *Да ви се керд’оса чупата енаш и со живот!*

- *За свьети век!*

1. Празнични и календарни благословии и пожелания

3.1. Коледни и новогодишни

- *За мно́го годíне!*

- *За мно́го годíне Крачунóви, со напрьэжна зiма* ,За много години Коледа, с хубава зима’!

- *Зарадв́ани за мно́го годíне Годи́ната нóва!*

- *Наздра́вье!*

3.2. За Великден / Велиден

- *За мно́го годíне Вели́ден!* *Со яйце чарвэне и со гугулнiце* ,обредните питки за Великден’!

- *Рiстос воскрьэсе!*

- *Истiна воскрьэсе!*

3.3. За първи март

Слагат се мартеници на всеки човек от семейството, а също така и на домашни животни, дръвчета и покъщнина. Децата обикалят селските къщи и пеят: *Циу, циу – вак/ Ден на лъето зад портата / Излезъето от кащата/ Търни лóзо от портата/ Шо да влѐзе цилимъята. (цилимията ,малките деца‘)*

Стопанката на къщата излиза на вратата, раздава различни неща на децата и казва:
– *За мно́го годи́не!*

3.4 За Росица

Празник, който се празнува в дните сряда и четвъртък три седмици след Великден и от религиозна гледна точка е свързан с радостта, която преживява Света Богородица, когато разбира за възкръсването на Исус Христос. В този ден се прави *зелник* (баница), *литурия*, *питуле* (мекици) и се пее една песен на български (*кай нас*) и на албански:

Ми пуцила Росица / да ми даде брашъенце / та и ене яйчъенце / Да премьесам погача / И крестата литурия / Ристос енаш во година / кай борзилок во градина / Зарадване, зарадване!

Други

- *Напрѐжна стáрост!* – пожелание към възрастен човек.
- *Лѐсно стáрости!* – пожелание към възрастен човек.
- *Умрѐние да имьѐше, а стáрост да не имьѐше / да не бѐше!*
- *Блáзе той!*
- *Да стáниш бáргуй! Поминáтье!* –при посещение на болен човек.
- *Да ти е слáдко! –Да ти чíни дóбре!* –при ядене.
- *Да ни чúви Гóсно!*
- *Чúви и брáни Господíне!*
- *Помóгни ме Гóсно!*
- *Дóбар óрекс ,приятен апетит‘!*
- *Зарадвáне!* -при покупка на нещо ново ‘честито’.
- *Да го зарадвúте кащата!* –при покупка на къща.
- *Да ти изѐм брáко ,да ти я изядем сватбата‘!*
- *Да си го кѐрд ‘освáйте кащата, со мно́го чѐлет!*
- *Да го нóсиш / донѐсиш и да го дърдждиш со здрáвье (блузата / чантата и др.)!*
- *Да го рабóтиш со здрáвье!* –при покупка на някой нов уред или машина.

От направения преглед на събрания материал се очертава една добре оформена и доста богата категория с благословии и благопожелания, които откриват важни типологични черти на българите от с. Бобошица. Те са добронамерени, великодушни и подчертано позитивно емоционални. Благопожеланията са свързани с пожелания за добро, благо, здраве, продължение на рода, дълъг и щастлив живот, сполука и др.

В конструкциите преобладават „да“ – конструкциите и благословиите и благопожеланията. Опорните думи, които по-често се срещат в тях са съществителни, свързани със скъпоценни неща, с части от човешкото тяло, прилагателни, глаголи и др. Например:

- Една част са отправени към Бога (*Госпо / Божѐ*) и близки нам хора (майка, татко, син, дъщеря, брат, сестра и др.):

- *Госпо напред ние по Госпо! Да те чуви Госпо! Чуви и брани Господи! Помогни ме Госпо! Да ти банди дъдето / чупата! Да се пораста со майка и со татка! Ка ести майка ти / татка ти / браката / сестрѹете?*

- *злато, стрѹбро, камен, желязо: Камен да фатиши, златно и стрѹбно да ти се стори! Да се чиниши юнак кай жельезо!*

- *мед, берѹкет: Да ти йеди устата мед! Да ти дай Госпу голем берѹкет!*

- *уста, ухо, рѹка, рамене, крака, коса, глава: Златна уста! Зборот твой на уво Госпото му! Златне раѹе! Да ти се здраве и живе рамената! Арлия да ти е ногата! К'елко косе да имаши во главата, толко добрини да имаши во фамилѹе!*

- *добѹр, сладѹк, лек, жив, блазе, здрав, стар, умен, красив: Да се сториши добар! Да ти е сладко! Лесно старос! Блазе той! Да е жив, да е здрав! Да вљезиши и стар! Да се пораста умен и масен!*

- *чувам, пазя, помогам, проѹавам, ям: Чуви и брани Господине! Помогни ме Госпо! Да ме простиши! Да го яжсите/ядите со здравѹе!*

- *амин, алал ,ай / айде, и др: Ай со много берек'ет! Амин, зборот твой на уво Госпотому! Алал млекото шо пиеш от майка ти! Арлий да ти е!*

Езиковата картината, която ни представя този материал, не се различава много от тази, която среѹаме навсякъде в Република Албания, където днес живеят българи. Тя е част от българската културна идентичност и трябва добре да се опознае. Речевият етикет на българите от Бобоѹица не познава някои форми, разпространени широко в цялата територия на България, като: благодаря, (мерси), довиждане (чао) и др. За тези и други изрази в Бобоѹица се използват относително по-архаични изрази, които на територията на България могат да се чуят все още от някои по-възрастни хора, като: *сполай ти, съей со здравѹе, здраво*, и др. Подобно е положението и при другите общности в Албания (виж Гешев 2011: 84).

Дългото време на изолация и прекъсването на преките контакти с други български селища от една страна, а от друга – влиянието на околните съседни езици и култури, с които има контакт говорѹт на с. Бобоѹица, са причина да се наблюдават някои различия между речевото поведение в Бобоѹица с това в България, както и да се установи междуезикова изосемия с околните езици (албански, влашки и грѹцки). На езиковата балканска изосемия, която се наблюдава в лексиката, във фразеологията, в клишираните изрази (поздрави, благопожелания, прокљатия) внимание обрѹща и П. Асенова в труда *Балканско езикознание* (Асенова 1989: 35-40). Това обаче ще бѹде задача на друго изследване. От събрания материал може да дадем няколко примера на междуезикова изосемия, като: *поминатѹе; да се осуните со здравѹе; ка осунайте; ка се стемнайте; да се керд'осаши; да си е керд'осаши каѹцата; да си го зарадви имѹето; да го дърджиши со здравѹе; да го зарадвите каѹцата, да ви банде челята и све шо има; да ви банде свички; за радост и браковѹи* и др.

ЛИТЕРАТУРА

- Арнаулов 1969:** Арнаулов, М. Очерци по българския фолклор. Т. 2, С.
- Асенова 1989:** Асенова, П. Балканско езикознание. Основни проблеми на балканския езиков съюз, С.
- Вайганд 1924:** Вайганд, Г. Етнография на Македония, превод Елена Пипилева, достъпно на: <http://bkks.org/files/ethnographie.pdf>
- Видоевски 1981:** Видоевски, В. Бобошчица (Boboshtica; OLA 106) В: Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih I makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističnim atlasom, Sarajevo, 753-761.
- Гешев 2011:** Гешев, В. Алократични варианти на речевият етикет (една особеност на българоезичния дискурс в три балкански държави). – В: Истина, мистификация, лъжа в славянските езици, литератури и култури. Сборник с доклади от Десетите национални славистични четения, посветени на 90-годишнината от рождението на проф. Светомир Иванчев, 22-24 април 2010, С., 82-88.
- Елдъров 2000:** Елдъров, С. Българите в Албания. 1913-1939. Изследване и документи, С.
- Пепо 1964:** Пепо, П. Към историята на село Бобошчица (Албания). – В: Известия на института за история. Т. XIV-XV, 163-182.
- Ристески 1993:** Ристески, С. Преспа под Албанија и нејзини народни умотворби. Додаток Бобошчица, Охрид.
- Спасов 2001:** Спасов, Л. Говорот на Бобош(шч)ица денес (врз основа на нов снимен материјал). – В: XXVII Научна конференција на XXXIII меѓунаоден семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 227-231.
- Шклифов 1984:** Шклифов, Бл. Общността на говора на село Бобошчица с Костурският говор. – В: Помагало по българска диалектология, С., 77-81.
- Courthiade 1988:** Courthiade, M. Les derniers vestiges du parler slave de Bobošćica et Drenovene (Albanie). – Revue des etudes slaves 60/1, 139-157.
- Dhamko 2010:** Dhamko, S. Boboshtica një variant historie, Korçë.
- Mazon 1936:** Mazon, A. Documents, contes et chansons slaves de l'Albanie du Sud, Paris.
- Naçi 1923:** Naçi, N. Korça dhe katundet e qarkut, Korçë.
- Korça 1901:** Korça dhe fshatrat për qark, Sofje.
- Šramek 1934:** Šramek, E. Le parler de Boboscica en Albanie: étude expérimentale d'une prononciation. – Revue des études slaves, 40, 3-4, 171-203.
- Steinke, Ylli 2007:** Steinke, K., Xh. Ylli Die slavischen Minderheiten in Albanien (SMA), Tirana.
- Ylli 2004:** Ylli, Xh. Die slavischsprechende Bevölkerung in Südostalbanien und ihre Mundarten. – В: Языки и диалекты малых этнических групп на Балканах, Международная научная конференция, Санкт-Петербург.

**THE LANGUAGE LABEL IN A MANNER OF SPEAKING IN BOBOSHTITSA
VILLAGE, ALBANIA**

Miranda Belo

St Cyril and St Methodius University of Veliko Turnovo

Abstract

The text presents material from the speaking community about the blessings and good wishes, the Bulgarians of Boboshtica village (Republic of Albania). The collected material shows a well shaped and very rich category with blessings and good wishes to reveal important features of typological Boboshtica Bulgarians. They are loving, generous and positive emotional stressed. Wishes are associated with good wishes, good health for families, long and happy life, success and more.